

Семейно планиране

Фактори, влияещи върху решението за възпроизводство и нагласи за родителство

Проучването бе направено в два етапа: провеждане на социологическо проучване чрез онлайн въпросник, обработен с помощта на SPSS (v. 19); дълбочинни интервюта със семейства и поотделно жени и мъже, които живеят в семейства или на семейни начала и имат деца. Онлайн проучването бе извършено в периода ноември 2015 – януари 2016 г. при общ брой попълнени въпросници 812, от които 708 жени (87,2%) и 104 мъже (12,8%). Популяризирането на проучването стана предимно чрез сайта и фейсбук страницата на Българска асоциация по семейно планиране и сексуално здраве (БАСП). Този факт дава и някои ограничения на проучването и то не може да претендира да бъде национално представително, а отразява моментната ситуация на симпатизантите на организацията, т.е. тези които следят повече или по-малко нейната дейност. Предвид на това изведеният профил на респондентите се различава от подобни данни на Националния статистически институт или други изследвания с подобна насоченост.

Основна цел на проучването бе да бъдат установени факторите, които повлияват на решението на семействата или двойките за тяхното възпроизводство. Тези фактори се отнасят до области като трудова заетост, образование, жилище или пространство за отглеждане на деца, помощ от страна на роднини при отглеждане на деца. Задавани бяха въпроси, свързани с наличието или липсата на осигурени от държавата услуги, които биха могли да подпомогнат отглеждането на деца, въпроси свързани изобщо с обкръжаващата среда (битова престъпност, бюрокрация, корупционни практики или липсата на добре развита инфраструктура). Последната област на изследване бе свързана с взаимоотношенията между родителите, отнесени към възможностите за работа и конкретните отговорности на майката или бащата при отглеждане на дете.

Общи характеристики на респондентите, участвали в онлайн проучването

В паспортната част на въпросника бяха зададени въпроси за пол, брой деца, семеен статус, възраст, държава по местоживееене, големина на населеното място и образование. По отношение на пола, посоченото по-горе съотношение на полов признак показва голяма диспропорция на интереса на жените и мъжете по въпроси, свързани със семейното планиране, т.е. решението кога и колко деца да има семейството/ двойката. Изглежда сякаш тези въпроси се отнасят преди всичко до жените. Подобно наблюдение има и по време на провеждането на дълбочинните интервюта.

По отношение на възрастта на респондентите, ситуацията е следната:

Таблица 1.

На каква възраст сте?			
	Процент по възраст	От тях % жени	От тях % мъже
Между 20 и 29 години	18%	87,50%	12,50%
Между 30 и 39 години	46%	87%	13%
Между 40 и 49 години	17%	89%	11%
Над 50 г.	7%	76%	24%
Не са посочили	12%	94%	6%

На въпроса относно семейния статус на респондента към момента, бяха получени следните отговори:

- Живея на семейни начала: 25,1%
- Необвързан/а: 14,3%
- Омъжена/женен: 60,6%

Брой деца и семеен статус, големина на населеното място и образование

Общо отговорилите, че имат деца представляват 72% от всички участници. Жените, които са отговорили, че имат деца пък са 63% и коефициентът на фертилност към тази група е 1,75 деца на жена. Обаче отнесено към общата група на жените това означава 1,26 деца на жена.

Общ профил на групата жени, които имат деца

Тези жени живеят със сключен брак (74% от тях), като повече от половината от тях (53%) живеят в градове над 100 000 души, а една значителна част (48%) са на възраст между 30 и 39 години. В 21% раждалите жени съжителстват с някого, а едва 5% от необвързаните жени имат деца. Наблюдава се и различно ниво на фертилност според показателя „брачност“; тези, които имат брак имат средно 1,85 деца, а тези, които са необвързани или живеят на семейни начала съответно 1,46 и 1,48. Единствено при жени, които живеят в брак са регистрирани случаи на деца 3-4 или повече деца. Следва да се отбележи, че необвързаните жени живеят основно в градове с население над 100 хиляди души и рядко в населени места между 50 и 100 хиляди души. Подобно е положението и с жените, които живеят на семейни начала и тези случаи са типични за големите градове на България (има само един такъв случай в страна от ЕС).

Големината на населеното място има голямо значение за фертилността при жените. В населени места до 5000 души средният брой деца е 2,2 на жена, докато в населени места с жители между 20 и 50 хиляди има само 1,6 деца на жена. Попадналите в проучването жени от малки населени места (до 5 хиляди души) са едва 4% и въпреки по-големият си коефициент на фертилност не могат да компенсират по-ниската раждаемост, особено в градовете между 20 и 50 хиляди и над 100 хиляди души. Жените от малките населени места са по правило омъжени (2/3 от случаите) и няма нито един случай на необвързани жени.

Според извадката най-голяма фертилност имат жените със средно образование (средно 2,0 деца на жена). В населените места до 5 хиляди души и между 5 и 20 хиляди души такива жени имат средно 2,33 деца. Коефициентът на раждаемост намалява в по-големите градове. В същото време има регистрирани случаи на жени в по-големи градове, които имат по-горна степен на образование от степен „магистър“ с 3 деца. Това дава основание да се мисли, че образованието само по себе си не е толкова значителен фактор за репродуктивните практики на тези жени, а то може да има значение в цялостния контекст на съответната житейска ситуация.

Данни за групата на раждалите жени според семейния статус, населеното място и образованието:

Таблица 2.

Група на раждали жени	% от групата	Среден брой деца
Според семеен статус		
Живеят в брак	74%	1,85

Живеят на семейни начала	21%	1,48
Необвързани	5%	1,46
Според населено място		
Населено място до 5 хил. души	4%	2,2
Населено място 5-20 хил. души	7%	1,94
Населено място 20-50 хил. души	4%	1,6
Населено място 50-100 хил.	9%	1,91
Населено място над 100 хил.	76%	1,7
Според образование		
Средно	8%	2,0
Степен бакалавър	24%	1,74
Степен магистър	63%	1,71
По-горна степен	5%	1,85

Профил на групата жени, които нямат деца

Според резултатите от проучването е трудно да бъде направен един-единствен профил на жените, които не са раждали. Все пак има тенденция такива жени да са млади, предимно на възраст до 29 години, да живеят на семейни начала, да имат образователна степен „магистър“ и да живеят в градове над 100 хиляди души. Вероятно е точно такива жени да реализират своите репродуктивни планове на възраст между 30 и 39 години, какъвто профил се очерта в групата на раждалите жени. Т.е. това показва, че независимо от нагласите за това кога е добре да се случи първото раждане, практиката показва (поне сред попадналите в изследването жени), че първото раждане се отлага след 30 годишна възраст. Съществува обаче и профил на значителен като процент от групата нераждали жени, които са необвързани, на възраст до 39 години и живеещи в големите градове на България.

Нагласи

Следващите въпроси имат за цел да установят доколко различните фактори от обкръжаващата среда имат отношение към решението за възпроизводство, така че да могат да бъдат отправна точка за дълбочинно проучване за необходимите мерки, които да способстват вземането на решение за деца.

Нагласи за раждане на първо дете

Респондентите отговориха на въпрос „На каква възраст смятате, че жените е добре да родят за първи път?“, като бяха дадени възможности за отговор „На възраст 19-25 г.“, „На възраст 26-30 г.“ и „няма значение“. Резултатите са:

- На възраст 26-30 г.: 65%
- На възраст 19-25 г.: 23%
- Няма значение: 12%

Според големината на населеното място обаче има някои различия, най-вече в населените места между 5 и 20 хиляди души и между 50 и 100 хиляди души, където хората почти поравно посочват възрастите 19-25 години и 26-30 г. като предпочитан отговор. В населените места между 5 и 20 хиляди души липсват отговори, че възрастта на първото раждане няма значение. Може да се заключи, че в населени места с такъв размер живеещите имат по-ясно изразено предпочитание за по-ранно първо раждане на жените.

Доходи, жилище, заетост и квалификация

Тази група въпроси цели да бъде установено доколко възможностите за осигуряване на материални блага има отношение към решението за възпроизводство. Респондентите отговориха на няколко твърдения, като имаха възможност да посочат 5 варианта на отговор: напълно вярно, по-скоро вярно, нямам мнение, по-скоро не е вярно и не е вярно.

Твърдение 1: Трудовата заетост на поне единия партньор има значение за решението на семейството или двойката за възпроизводство

Огромната част от респондентите считат, че това твърдение е напълно вярно (48%) или по-скоро вярно (44%), като при това не съществува никаква разлика според образованието или големината на населеното място. Прави впечатление обаче, че отговорилите с „напълно вярно“ или „по-скоро вярно“ на това твърдение в по-голямата си част (61%) смятат, че възрастта за раждане на първо дете трябва да е между 26 и 30 години.

Твърдение 2: Доходите имат значение за решението на двойката или семейството да има дете.

Тук също голямата част от респондентите смятат, че твърдението е напълно вярно (39%) или по-скоро вярно (51%). Забелязва се обаче, че малко над 7% от респондентите смятат това твърдение за по-скоро невярно.

Твърдение 3: По-високата квалификация е предпоставка за по-лесно вземане на решение за възпроизводство

Водещият отговор на това твърдение е „по-скоро не е вярно“ – малко над 39%, следван от „по-скоро е вярно“ (21%) и почти равни проценти за отговорите „напълно вярно“, „не е вярно“ и „нямам мнение“. Очевидно този въпрос е спорен за участниците в проучването, но разпределението на отговорите по остата „вярно-невярно“ дава преимущество на отговорите „невярно“.

Твърдение 4: Наличието на собствено жилище на двойката или семейството има значение за решението за възпроизводство

Тук водещият отговор е „по-скоро е вярно“ с 51,5%, следван от напълно вярно (23%) и „по-скоро не е вярно“ – 19%.

Интерпретация

Отговорите на зададените твърдения по-горе дават основание да се заключи, че наличието на заетост на поне единия партньор, доходите и собственото жилище имат водещо значение за решението за възпроизводство. Квалификацията не е посочена като водещ мотив за възпроизводство и това не означава непременно противоречие с отговорите на другите три твърдения. Изглежда каквато и да е заетост е приемлива, стига тя да носи доходи. Може да се допусне, че респондентите не виждат и пряка връзка между заетостта и полученото образование, изхождайки от някакъв житейски опит.

За ролята на разширеното семейство и емиграцията

В рамките на проучването бяха зададени и два въпроса, които на пръв поглед имат индиректно отношение към решението за възпроизводство. Първият въпрос се отнася до това доколко респондентите разчитат на помощта на роднини за отглеждане на децата. Представените резултати в таблица 3 говорят, че респондентите са разделени в мненията си по остата „вярно-невярно“, но без да изразяват предпочитания към някоя от двете крайности. Следва да се отбележи, че и в двата случая респондентите считат заетостта за особено важна предпоставка за решението за възпроизводство.

Съществува обаче ясно разграничение между различните групи на отговорилите: в огромната си част лицата, които имат повече от 2 деца считат, че помощ от роднини не е нужна.

Таблица 3.

<i>Да се разчита на помощта на роднини при отглеждането на дете е важна предпоставка за решението за възпроизводство.</i>	
Напълно вярно	7%
По-скоро вярно	35%
Нямам мнение	9%
По-скоро не е вярно	33%
Не е вярно	16%

Вторият въпрос се отнася до ролята на емиграцията и дали това има връзка с решението за възпроизводство. Изглежда по-голямата част от респондентите смятат, че няма такава връзка (приблизително 60% от отговорите са „не е вярно“ или „по-скоро не е вярно“), а близо 26% нямат мнение. Въпреки това 14% от отговорилите смятат, че емиграцията влияе на решението за възпроизводство.

Този въпрос бе обсъден и по време на допълнителни други качествени методи за изследване. Изглежда, че напускането на страната от значителен брой хора от приятелския кръг на двойката/ семейството е наистина решаващ момент за репродукцията. Това важи особено за хора от малки и средни по големина населени места.

Роля на държавата

Следващата серия от въпроси се отнася до различни подходи за подкрепа на държавата, имащи отношение към решението за възпроизводство. Първият такъв въпрос е дали наличието на субсидирани от държавата социални и образователни услуги (детски ясли, детски кухни, детски градини, кръжоци) има значение за решението за възпроизводство. Този въпрос е зададен в три варианта:

- Когато двойката/ семейството са безработни или временно заети и няма как да разчитат на помощ от страна на роднини. В такъв случай над 75% от считат, че субсидираните услуги ще бъдат важни за решението за възпроизводство.
- Когато двойката/ семейството са безработни, но могат да разчитат на помощта от роднини. В този случай на помощта чрез субсидирани услуги биха разчитали около 66% от респондентите. Забелязва се обаче, че процентът на тези, които биха разчитали повече на роднините си, отколкото на субсидирани услуги, нараства в сравнение с предния вариант.

- Когато единият или и двамата партъори могат да разчитат на сигурни и легални трудови взаимоотношение. В такъв случай субсидираните услуги се подкрепят от около 20% от респондентите.

Обкръжаваща среда

Дадени бяха твърдения, свързани с решението за репродукция и явления като битова престъпност, бюрокрация, корупционни практики и слабо развита инфраструктура – изведени като компоненти на обкръжаващата среда.

Въпрос: „Решението за възпроизводство е свързано с обкръжаващата среда“:

Битова престъпност

Връзка между битовата престъпност и решението за възпроизводство намират малко над 43% от респондентите. Но почти същия процент са и лицата, които смятат, че няма такава връзка. Битовата престъпност се счита за по-голям проблем от респонденти с повече от 2 деца. За отбелязване е, че образователното ниво не е определящо.

Бюрокрация

По-голямата част от респондентите не виждат връзка между бюрокрацията и решението за възпроизводство (малко над 58%). Въпреки това по-младите респонденти по-скоро виждат връзка.

Корупционни практики

И тук, както и при въпросът за бюрокрацията, по-голямата част (55% от респондентите) смятат, че няма такава връзка. Съществен е обаче процентът на тези, които смятат, че има (40%). Предвид и на това, че става дума за по-млади респонденти с високо образователно равнище, тези отговори следва да се имат предвид.

Слабо развита инфраструктура

По този въпрос има разделение на респондентите: 47% смятат, че слабо развитата инфраструктура има значение за решението за възпроизводство, докато 42% смятат, че няма. Интересно е да се отбележи, че повечето лица, посочили бюрокрацията и корупционните практики за проблем, смятат и слабо развитата инфраструктура за проблем.

Дискусии с методите на качествените изследвания със семейства или двойки показват, че обикновено по-активните икономически лица виждат връзка между бюрокрация, корупционни практики и инфраструктура с решението за възпроизводство. В същото време те не смятат, че това са решаващи фактори за нискограмотни и маргинализирани групи.

Отделно бе дадено твърдението „Обкръжаващата среда има значение, когато децата са повече от три.“, като идеята бе да се провери доколко ще се усили връзката между обкръжаващата среда и фертилността. Отговорите са в повечето случаи „вярно или по-скоро вярно“ (47,6%), като в по-голямата си част, тези които имат деца, смятат твърдението за вярно. Малко над 21% от отговорилите нямат мнение.

Отношения между половете и решение за възпроизводство

Тази част от въпросника включва 11 твърдения, които по различен начин биха предопределили решението за възпроизводство на двойката/ семейството. Това включва възприемането на репродукцията като отговорност, значението на трудовата реализация за

жените, издръжка в случай на раздяла, както и обща оценка на тенденциите при мъжете и жените относно тяхната склонност за създаване на трайна връзка и създаване на деца.

Твърдение 1: Отговорното родителство започва с решението на двойката или семейството да има дете

Това твърдение е оценено като напълно вярно или вярно от 85% от респондентите, като тези без мнение са едва 3%. Тази оценка е без значение от образователното равнище или възрастта на респондентите. При изследването с качествени методи бе направено и наблюдението, че отговорността е свързано със самото дете.

Твърдение 2: За пълноценното отглеждане на децата майката и бащата са еднакво отговорни

Това твърдение е напълно вярно или вярно за 98,7% от респондентите.

Твърдение 3: Жените биха взели по-лесно решение за възпроизводство, когато има сигурност, че е възможно връщането им на работа при същите условия, както преди бременността

Това твърдение е напълно вярно или вярно за 90,4% от респондентите.

Твърдение 4: Ако жените нямат възможност за професионална изява, това ще доведе до по-добри семейни отношения

Това твърдение е напълно невярно или невярно за 86,2% от респондентите. Все пак 5,9% от отговорилите смятат, че това твърдение е вярно. Интересното е, че тези респонденти са почти изцяло жени.

Твърдение 5: Жените биха взели по-лесно решение за възпроизводство, когато законодателството гарантира издръжката на децата от бащата в случай на развод и то в значително по-голям размер от сега действащото законодателство до завършване на висше образование

За това твърдение преобладаващите отговори са „напълно вярно или вярно“ (58,6%), като тези, които не са в съжителство/ брак доста по-често са отбелязвали тези отговори. Тези без мнение са 19,5%.

Твърдение 6: Жените биха взели по-лесно решение за възпроизводство, ако мъжете, живеещи с тях на семейни начала, носят същите отговорности при раздяла, както мъжете живеещи в брак, в случай на развод

Това твърдение е напълно вярно или вярно за 75% от респондентите, като тези, които нямат деца са отговаряли малко по-често така.

Твърдение 7: Жените са станали по-взискателни при избора си на партньор

64,7% от отговорилите смятат това твърдение за вярно, като 69% от жените смятат така и едва 37% от мъжете. Според възрастта обаче има разлики:

- 58% смятат твърдението за напълно вярно или по-скоро вярно на възраст 20-29 г.
- 63% смятат твърдението за напълно вярно или по-скоро вярно на възраст 30-39 г.
- 70% смятат твърдението за напълно вярно или по-скоро вярно на възраст 40-49 г.
- 69% смятат твърдението за напълно вярно или по-скоро вярно на възраст над 50 г.

Тази разлика показва и различно усещане на поколенията относно изискателността на жените при избора им на партньор.

Твърдение 8: Съвременните жени са по-малко склонни към създаването на трайна връзка, раждане и отглеждане на деца

Отношението към това твърдение е както следва:

- 10,1% смятат, че е напълно вярно
- 39,7% смятат, че е по-скоро вярно
- 6,9% смятат, че не е вярно
- 29,6% смятат, че по-скоро не е вярно
- 13,8% нямат мнение

Както се вижда с малко, но преобладава мнението, че твърдението е вярно. Обикновено мъже на възраст между 30 и 50 години смятат, че е по-скоро вярно, като 1/3 от тези мъже нямат деца.

Твърдение 9: Съвременните мъже са по-малко склонни към създаването на трайна връзка, създаване и отглеждане на деца

Отношението към това твърдение е както следва:

- 12,3% смятат, че е напълно вярно
- 43,6% смятат, че е по-скоро вярно
- 3,9% смятат, че не е вярно
- 21,4% смятат, че по-скоро не е вярно
- 18,7% нямат мнение

Както се вижда, повече от половината респонденти смятат, че твърдението е вярно. Тук, противоположно на предното твърдение, така смятат по-често жени, обикновено на възраст 30-39 г.

Твърдение 10: Майката е отговорна по-скоро за възпитанието, бащата по-скоро за осигуряването на условие за отглеждане на деца

За това твърдение 71,7% от респондентите посочват, че не е вярно или по-скоро не е вярно. Все пак значителен процент (20,9%) смятат, че е по-скоро вярно. Обикновено това са мъже, неженени и между 40 и 50 годишна възраст.

Твърдение 11: Майката може да работи, докато бащата гледа децата на възраст от 3 месеца до 3 години, само ако това носи повече доходи на семейството

Отношението към това твърдение е както следва:

- 14,0% са напълно съгласни
- 40,9% са по-скоро съгласни
- 10,1% са несъгласни
- 21,7% са по-скоро несъгласни
- 13,3% нямат мнение

Макар и повече от половината респонденти (54,9%) да са по-скоро съгласни или напълно съгласни, все пак голям процент (31,8%) изразяват несъгласие. Такива хора са почти по равно жени и мъже, живеещи на семейни начала и на възраст между 20 и 29 г.